

Elżbieta Hornowska

Jolanta Charytonik

Instytut Psychologii UAM, Poznań
Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej,
Oddział Zamiejscowy we Wrocławiu

POLSKA ADAPTACJA KWESTIONARIUSZA STYLÓW HUMORU (HSQ) R. MARTINA, P. PUHLIK-DORIS, G. LARSENA, J. GRAY I K. WEIR

W artykule przedstawiono prace nad polską adaptacją *Kwestionariusza Stylów Humorów (Humor Styles Questionnaire HSQ)* Roda Martina, Patrici Puhlik-Doris, Gwena Larsena, Jeanette Gray i Kelly Weir. Przedstawiono właściwości psychometryczne polskiej wersji HSQ (rzetelność pomiaru dla czterech skal humoru, strukturę czynnikową oraz trafność). Otrzymane rezultaty są porównywalne z danymi dla wersji oryginalnej narzędzia i potwierdzają, że polska wersja kwestionariusza HSQ może być wykorzystywana w badaniach naukowych.

Słowa kluczowe: humor, style humoru, *Kwestionariusz Stylów Humorów*, polska adaptacja

WPROWADZENIE

Sformułowana przez Roda Martina, Patricię Puhlik-Doris, Gwen Larsen, Jeanette Gray i Kelly Weir koncepcja stylów humoru (por. Martin, 1998; Martin i in., 2003) ujmowana jest w perspektywie różnic indywidualnych. Podejmowane w ramach tego podejścia badania dotyczą głównie poszukiwania międzyosobniczego zróżnicowania poczucia humoru, wskazania jego podmiotowych korelatów, czy opisanie charakteryzujących go kulturowych odmierności.

Wraz z rozwojem psychologii pozytywnej (por. Seligman, Csikszentmihalyi, 2000; Snyder, McCullough, 2000) w badaniach nad humorem zaczęto zwracać uwagę na jego funkcjonalne znaczenie, a przede wszystkim na jego rolę w kształtowaniu dobrostanu jednostki. Badania te potwierdzają, że humor i śmiech to mechanizmy regulujące psychofizyczną równowagę, przyczyniające się do łagodzenia dolegliwości psycho-

somatycznych, redukcji bólu przewlekłego czy obniżania napięcia wywołanego przez stres (Radomska, 2002; Tomczuk-Wasilewska, 2009). Zaczęto też podkreślać wychowawczą, edukacyjną oraz komunikacyjną rolę humoru (por. Martin i in., 2003).

Jako prekursorów tego nurtu badań nad humorem należy wymienić Svena Svebaka oraz Gillian Kirsh i Nicolasa Kupiera (por. Martin i in., 2003; też Strzelczyk, 2005). Według S. Svebaka (1996) na różnice indywidualne w poczuciu humoru składa się metakomunikacyjna wrażliwość wyrażająca się w umiejętności dostrzegania humoru sytuacyjnego, lubienie humoru, czyli czerpanie przyjemności z rozbawiania innych oraz ekspresja emocjonalna (swoboda wyrażania własnych emocji). Pierwszy z wyróżnionych w tej koncepcji wymiarów odwołuje się do zdolności poznawczych, drugi wiąże się z kwestią nastawień, ostatni zaś obejmuje emocjonalne przejawy temperamentu (też Strzelczyk, 2005).

Z kolei G. Kirsh i N. Kupier (2003, s.33-62; też Strzelczyk, 2005), na podstawie analizy treściowej samoopisowych metod pomiaru poczucia humoru, zaproponowali ujmowanie humoru w trzech perspektywach, jako humoru uspołecznionego (*socially skilled*), sprośnego, uszczypliwego (*boorish*) i wymuszonego (*belaboured*). Specyfika pierwszego stylu humoru wyraża się w umiejętnym stosowaniu humoru w sytuacjach społecznych, drugiego w stosowaniu wulgarnych form zachowań humorystycznych czy też takich, których celem jest wyśmiewanie się z innych, zaś trzeciego w humorze wymuszonym czy służalczym, którego celem jest wpasowanie się w sytuację społeczną albo uzyskanie aprobaty ze strony innych.

Rod Martin (2004, 2007), dokonując przeglądu wyników badań nad funkcjonalnym znaczeniem humoru, stwierdził brak jednoznacznych związków pomiędzy wynikami w skalach humoru a wymiarami zdrowia fizycznego czy dobrostanu psychicznego. Jego zdaniem, przyczyną sprzecznych czasami rezultatów jest to, że w analizowanych przez niego badaniach uwzględniano niemal wyłącznie pozytywny aspekt humoru przyjmując założenie, że humor ma zawsze charakter adaptacyjny. Sam podzielał stanowisko tych badaczy, którzy uważali, że hu-

mor może także przyjmować potencjalnie szkodliwe formy. Do takich szkodliwych form zaliczał złośliwe poczucie humoru czy wykorzystywanie humoru jako narzędzia agresji.

Biorąc to pod uwagę R. Martin i in. (2003) sformułowali koncepcję stylów humoru, w której podkreślają zarówno funkcje adaptacyjne/ nieadaptacyjne humoru, jak i jego społeczne znaczenie. Autorzy wyszli z założenia, że istotne w rozumieniu roli humoru w funkcjonowaniu jednostki jest nie tyle nasilenie poczucia humoru, ale raczej sposób i cel w jaki ludzie się nim posługują oraz jego inter i intrapersonalne funkcje w codziennym życiu.

PODSTAWA TEORETYCZNA KWESTIONARIUSZA STYLÓW HUMORU

Zgodnie z założeniami koncepcji stylów humoru, humor jest ujmowany w dwóch wymiarach: adaptacyjności oraz funkcji interpersonalnych i intrapsychicznych w życiu jednostki (por. Tabela 1).

Model 2×2 został opracowany w wyniku analizy związków poczucia humoru z dobrostanem oraz danych na temat funkcji, stylu i form poczucia humoru opisywanych jako adaptacyjne i nieadaptacyjne dla jednostki. Dwa typy, humor

Tabela 1. Model stylu poczucia humoru według Roda Martina

		Ukierunkowanie	
		Interpersonalne	Intrapsychiczne
Adaptacyjność humoru	Adaptacyjny	Humor afiliacyjny	Humor w służbie ego
	Nieadaptacyjny	Humor agresywny	Humor samodeprecjonujący

Źródło: opracowanie Charytonik (2009) na podstawie Martin i in. (2003)

afiliacyjny (*affiliative humor*) i w służbie ego (*self enhancing humor*), zostały uznane za ważne dla dobrego samopoczucia jednostki. Natomiast pozostałe dwa, humor agresywny (*aggressive humor*) i samodeprecjonujący (*self defeating humor*) uważane są za szkodliwe i nieadaptacyjne (por. też Charytonik, 2009).

Humor adaptacyjny (humor w służbie ego) jest sposobem radzenia sobie ze stresem (Lefcourt i Martin, 1986), mechanizmem odwagi (Mishinsky, 1977; za: Martin i in., 2003) lub mechanizmem obronnym (Freud, 1928; za: Martin i in., 2003). Powoduje również redukcję napięcia, a w sytuacji zagrożenia daje poczucie kontroli i władzy (Ziv, 1984). Może też mieć na celu poprawę relacji z innymi przy jednoczesnym zacieśnianiu więzi i minimalizowaniu konfliktów, co w efekcie przyczynia się do atrakcyjności jednostki (humor afiliacyjny). W przypadku grupy może podnosić jej morale, pomagać tworzyć poczucie tożsamości grupowej, umacniać jej normy itd. (Martineau, 1972; za: Martin i n., 2003).

Z drugiej strony, nieadaptacyjna wersja posługiwania się humorem może obniżać wartość jednostki bądź innych osób. Humor może służyć poprawie własnego samopoczucia kosztem innych. Może przybierać formę agresywną i polegać na wrogim posługiwaniu się nim, aby poprzez oczernianie, upokarzanie i ośmieszanie innych poprawić własne samopoczucie (Zillman, 1983). Może też polegać na humorystycznym lekceważeniu siebie by zyskać przychyłność innych poprzez opowiadanie zabawnych rzeczy na swój temat (humor samodeprecjonujący). Jest to pewna forma obronnego zaprzeczania, angażowania się w zabawne zachowanie jako sposób tłumienia swoich uczuć, prowadząca do zyskania i utrzymania akceptacji innych (Kubie, 1971; za: Martin i in., 2003). Martin i współpracownicy (2003) wskazują na to, że tendencja do częstego posługiwania się tym rodzajem humoru jest potencjalnie szkodliwa dla samopoczucia jednostki, gdyż zraza innych i pogarsza relacje

interpersonalne lub prowadzi do tłumienia własnych potrzeb.

Rozróżnione cztery formy humoru nie są do końca niezależne. Choć oba wymiary zostały zdychotomizowane, to wyróżnione style humoru nie są przejawami „czystych” typów humoru. Formy humoru opisane jako łagodne, nieszkodliwe (humor afiliacyjny i w służbie ego) mogą zawierać pewne elementy agresji czy samo-ośmieszania z niewielkim ich natężeniem, a formy opisane jako szkodliwe dla jednostki mogą służyć budowaniu relacji interpersonalnych (humor samodeprecjonujący). Humor afiliacyjny może być np. wykorzystywany do podwyższenia morale własnej grupy lub poczucia tożsamości grupowej – tzw. „humor wisielczy” (Martin i in., 2003). Z kolei wyobrażanie sobie osoby nie lubianej w sytuacji porażki zawiera elementy agresywne mimo, że służy poprawie własnego samopoczucia.

Przeprowadzone przez autorów koncepcji badania związków czterech wymiarów poczucia humoru z różnymi aspektami funkcjonowania wykazały pozytywny związek adaptacyjnych sposobów stosowania humoru (afiliacyjnego i w służbie ego) ze wskaźnikami zdrowia psychicznego i dobrego samopoczucia (Martin i in., 2003, s. 65-70; też Strzelczyk, 2005). Stwierdzono, że osoby preferujące to poczucie humoru przejawiają głównie pozytywne emocje, mają wysoką samoocenę, zdolność do wchodzenia w relacje intymne, potrafią udzielać wsparcia społecznego, rzadko zaś doświadczają negatywnych nastrojów, takich jak lęk lub depresja. Dezadaptacyjne formy poczucia humoru okazały się natomiast silnie korelować z wrogością, lękiem, depresją, niską samooceną czy brakiem umiejętności tworzenia związków opartych na intymności. Wykazano także, że chociaż brak jest wyraźnych różnic płciowych w stosowaniu adaptacyjnych form poczucia humoru, to nieadaptacyjne style zachowań humorystycznych są bardziej typowe dla mężczyzn, niż dla kobiet (Martin i in., 2003).

OPIS KWESIONARIUSZA

Operacjonalizacją koncepcji stylów humoru jest *Kwestionariusz Stylów Humoru (Humor Styles Questionnaire – HSQ)* opracowany przez Roda Martina, Patricię Puhlik-Doris, Gwen Larsen, Jeanette Gray i Kelly Weir (Martin i in., 2003). Jest to metoda samoopisowa, w której osoba badana określa nasilenie zachowań polegających na reagowaniu humorem (badanie ekspresji), w odróżnieniu od badań wykorzystujących techniki oparte na ocenianiu przez badanych stopnia zabawności prezentowanych im materiałów humorystycznych (badanie preferencji). Kwestionariusz zawiera 32 stwierdzenia opisujące różne zachowania zgodne z wyróżnionymi stylami poczucia humoru. Obejmuje on cztery skale, z których każda zawiera po osiem pozycji odpowiadających poszczególnym wymiarom poczucia humoru. Badani udzielają odpowiedzi na siedmiostopniowej skali, od 1 (zdecydowanie się nie zgadzam) do 7 (zdecydowanie się zgadzam).

HUMOR AFILIACYJNY

Afiliacyjny styl poczucia humoru (*affiliative humor*) związany jest ze skłonnością do opowiadania zabawnych historii i dowcipów oraz spontanicznego, humorystycznego przekomarzania się i rozbawiania innych w celu nawiązywania więzi między ludźmi i redukcji napięcia (Lefcourt, 2001). Jego wskaźnikami jest przypisywanie sobie zachowań takich jak: *Nie sprawia mi dużej trudności rozśmieszenie innych. Wydaje mi się, że jestem osobą obdarzoną naturalnym poczuciem humoru.* Stosowanie przyjaznych, tolerancyjnych, afirmujących siebie i innych form humoru wzmacnia zarówno własne Ja jak i Ja innych, ma też na celu podniesienie jakości wzajemnych relacji. Czasami, w celu poprawy samopoczucia innych osób, może pojawić się tendencja do deprecjacji własnej osoby poprzez opowiadanie zabawnych historii na własny temat, patrzeć na siebie z „przymrużeniem oka”, przy jednoczesnym jed-

nak zachowaniu samoakceptacji (Vaillant, 1977; za: Martin i in., 2003; też Charytonik, 2009).

Autorzy koncepcji zakładali, że ten styl humoru będzie dodatnio korelował z ekstrawersją, wesołością, pozytywną samooceną, satysfakcją ze związków oraz przewagą pozytywnych emocji i nastrojów (Martin i in., 2003).

HUMOR W SŁUŻBIE EGO

Humor w służbie ego (*self enhancing humor*) wyraża się w tendencji do przyjmowania humorystycznego spojrzenia na życie, dzięki umiejętności dostrzegania w nim zabawnych okoliczności. Wymiar ten związany jest z tendencją do utrzymywania tego punktu widzenia nawet w obliczu stresu lub nieszczęścia czy trudności (Kuiper, Martin i Olinger, 1993; za: Martin i in., 2003). Jest to forma strategii radzenia sobie w trudnych sytuacjach (Martin i in., 2003) i polega na wykorzystywaniu humoru do budowania perspektywy patrzenia (Lefcourt i inni, 1995; za: Martin i in., 2003) oraz posługiwania się humorem jako regulatorem emocji. Jest on najbliższy Freudowskiej teorii humoru, w której humor jest ujmowany jako zdrowy mechanizm obronny, pozwalający jednostce uniknąć negatywnych emocji poprzez utrzymywanie realistycznej perspektywy trudnej sytuacji (Freud, 1928; za: Martin i in., 2003). W porównaniu z humorem afiliacyjnym humor w służbie ego jest ukierunkowany bardziej intrapsychicznie niż interpersonalnie (por. też Charytonik, 2009). Specyfika tego typu humoru wyraża się w zachowaniach takich jak: *Gdy czuję się przygnębiony(a), zazwyczaj potrafię sam(a) się rozweselić.* Zdaniem autorów ten styl humoru powinien ujemnie korelować z neurotyzmem, dodatnio zaś z otwartością na doświadczenia, samooceną i psychologicznym, dobrym samopoczuciem (Martin i in., 2003).

HUMOR AGRESYWNY

Ten styl humoru jest związany ze nawykowym stosowaniem sarkazmu, kpin, wyszydzania, poniżania lub z humorem ubliżającym (Zillman,

1983; za: Martin i in., 2003). Pod tym pojęciem kryje się także wykorzystywanie humoru do manipulowania innymi ludźmi za pomocą ukrytej groźby ośmieszenia (Janes i Olson, 2000; za Martin i in., 2003). Humor agresywny odnosi się do tendencji wyrażania humoru bez względu na potencjalny wpływ na innych (humor seksistowski lub rasistowski) i często towarzyszą mu trudności w hamowaniu impulsu mówienia śmiesznych rzeczy mimo, iż prawdopodobnie zranią innych ludzi (Charytonik, 2009). Jego wskaźnikami są zachowania takie jak: *Opowiadając dowcipy lub zabawne historie, zazwyczaj nie zastanawiam się nad tym czy ktoś poczuje się dotknięty/urazony.*

Założono (Martin i in., 2003), że wymiar ten pozytywnie koreluje z neurotyzmem oraz szczególnie silnie z agresją, wrogością i gniewem. Przyjęto także, że agresywny styl humoru jest ujemnie powiązany z satysfakcją ze związków, ugodowością i sumiennością (*op. cit.*).

HUMOR SAMODEPRECJONUJĄCY

U podłoża samodeprecjonującego wymiaru poczucia humoru leży potrzeba zdobycia aprobaty innych za cenę ośmieszania samego siebie. Istotą tego stylu są ingracyjne i jednocześnie lekceważące siebie formy humoru. Wyraża się on w samoponiżaniu, przejawia się w próbach rozbawienia innych poprzez opowiadanie ośmieszających historii na własny temat. To również posługiwanie się humorem jako formą obronnego zaprzeczania lub humorem wynikającym z chęci ukrycia negatywnych emocji oraz humorem powodowanym unikaniem konstruktywnego radzenia sobie z problemami (Kubie, 1971; za: Martin i in., 2003). Mimo, że osoba posługująca się tym rodzajem humoru może być postrzegana jako zabawna i dowcipna (np. „błazen klasowy”), to często ukrywa ona swoje potrzeby emocjonalne i ma niską samoocenę (Fabrizi i Pollio, 1987; za: Martin i in., 2003). Wskaźnikami tego stylu humoru są zachowania takie jak: *Często przesadzam w ośmieszaniu siebie, jeżeli bawi to moją rodzinę lub przyjaciół.*

Autorzy założyli, że ta forma reagowania humorem może korelować z niskim odczuwanym poziomem dobrostanu psychologicznego, wysokim neurotyzmem i lękiem, obniżeniem nastroju oraz niską samooceną, a także mniejszym poziomem satysfakcji ze związków intymnych.

CHARAKTERYSTYKA PSYCHOMETRYCZNA ORYGINALNEJ WERSJI KWESTIONARIUSZA

Autorzy kwestionariusza *Humor Styles Questionnaire* (Martin i in., 2003) przeprowadzili badania mające na celu wyłonienie ostatecznej liczby pozycji wchodzących w skład skal opisujących wymiary humoru w próbie 485 osób (284 kobiet i 201 mężczyzn). Osobami badanymi było 340 studentów (w tym 192 kobiety i 148 mężczyzn) oraz 145 uczniów szkoły średniej z klas 9-12 (w tym 92 kobiety i 53 mężczyzn). Średnia wieku w pierwszej grupie wynosiła 19,3 lat, a w drugiej – 15,4 lat.

Aby potwierdzić strukturę ostatecznej wersji kwestionariusza powtórzono badania w grupie 300 studentów (w tym 131 kobiet i 169 mężczyzn; średnia wieku – 19,7 lat) oraz w próbie 152 dorosłych osób (106 kobiet i 46 mężczyzn; średnia wieku – 39,1 lat).

STRUKTURA CZYNNIKOWA

Ostateczna liczba pozycji wchodzących w skład skal kwestionariusza HSQ została wyłoniona na podstawie analizy czynnikowej (metoda Głównych Składowych z rotacją Varimax). Wyłonione cztery składowe wyjaśniają łącznie 41,6% wariancji wspólnej. Replikacja badania potwierdziła czteroczynnikową strukturę kwestionariusza HSQ. W drugim badaniu cztery czynniki wyjaśniały łącznie 44,8% wspólnej wariancji. Ładunki czynnikowe dla poszczególnych czterech skal humoru zawierały się w przedziałach: humor afiliacyjny 0,48-0,74; humor w służbie ego 0,53-0,74; humor agresywny 0,48-0,69 oraz humor samodeprecjonujący 0,43-0,77 (Martin i in., 2003).

RZETELNOŚĆ

Współczynniki rzetelności pomiaru skalami oryginalnej wersji skal kwestionariusza HSQ, mierzone za pomocą współczynnika alfa Cronbacha, zawierają się w przedziale od 0,77 do 0,81 (por. Tabela 2) i wskazują na wysoką zgodność wewnętrzną narzędzia. Równie wysokie są wartości współczynników otrzymanych metodą test-retest badające stabilność skal (badania w przedziale tygodnia w grupie 179 studentów, w tym 124 kobiet i 55 mężczyzn), które wynoszą od 0,80 do 0,85 i potwierdzają wysoką stabilność czasową wyników HSQ.

INTERKORELACJE SKAL

Interkorelacje skal kwestionariusza HSQ były zgodne z założeniami (por. Martin i in., 2003) i potwierdziły oczekiwanie, że osoby mające skłonność do posługiwania się humorem afiliacyjnym również mają tendencję do posługiwania się humorem w służbie ego ($r = 0,36$; $p < 0,001$ i $r = 0,33$; $p < 0,001$, odpowiednio dla kobiet i mężczyzn). Niski, pozytywny związek humoru afiliacyjnego z humorem agresywnym ($r = 0,22$; $p < 0,001$ i $r = 0,28$, odpowiednio dla kobiet i mężczyzn) również nie był zaskoczeniem. Można bowiem przyjąć, że skłonności do posługiwania się humorem afiliacyjnym może towarzyszyć uszczypliwość (wobec członków własnej grupy) czy wrogość (wobec członków innej grupy). Wskazuje to, że humor afiliacyjny zawiera pewne elementy agresywne, co zostało uwzględnione w jego definicji (por. wyżej). Pozytywny związek pomiędzy humorem agresywnym a humorem samodeprecjonującym ($r = 0,23$; $p < 0,001$ i $r = 0,22$; $p < 0,001$, odpowiednio dla kobiet i mężczyzn) jest również zgodny z założeniami teoretycznymi. Wynik ten potwierdza wyjściowe przypuszczenie, że tendencja do posługiwania się agresją w humorze może być kierowana zarówno na siebie jak i na innych.

TRAFNOŚĆ

Niskie i umiarkowane interkorelacje pomiędzy skalami kwestionariusza HSQ (nie większe

niż 0,36) oraz wartości ładunków czynnikowych powyżej 0,40 dla pozycji wchodzących do poszczególnych skal humoru są jednym ze wskaźników trafności pomiaru skal metody (Martin i in., 2003).

W badaniach związków kwestionariusza HSQ z innymi miarami humoru uzyskano, zakładane, dodatnie korelacje. I tak, Wielowymiarowa Skala Poczucia Humorów (*Multidimensional Sense of Humor Scale* – Thorson i Powell, 1993; za: Martin, 2003) istotnie korelowała z wszystkimi czterema skalami HSQ (od 0,27 do 0,50). Natomiast SHRQ (*The Situational Humor Response Questionnaire* – Martin, 2003) oraz SHQ (*The Sense of Humor Questionnaire* – Svebak, 1996; za: Martin, 2003) korelowały dodatkowo (odpowiednio 0,54 i 0,45 oraz 0,27 i 0,43) tylko z humorem afiliacyjnym i humorem w służbie ego.

Korelacje z cechami osobowości, samooceną i innymi dyspozycjami uwzględnionymi w definicjach stylów poczucia humoru kwestionariusza HSQ również okazały się zgodne z oczekiwaniami autorów (Martin i in., 2003). Humor afiliacyjny okazał się pozytywnie związany z ekstrawersją, otwartością, wesołością, wysoką samooceną, pozytywnym nastrojem i satysfakcją ze związków (korelacje od 0,21 do 0,65) oraz negatywnie z depresją i złym nastrojem (odpowiednio -0,22 i -0,33). Humor w służbie ego okazał się dodatkowo skorelowany z otwartością, wysoką samooceną, dobrym samopoczuciem i wesołością (korelacje od 0,27 do 0,55), a ujemnie z neurotyzmem, depresją i złym humorem (korelacje od -0,33 do -0,37).

Tak jak oczekiwano, humor agresywny okazał się pozytywnie związany z neurotyzmem, wrogością i agresją (korelacje od 0,21 do 0,41), a negatywnie z ugodowością i otwartością (odpowiednio -0,59 i -0,37). Humor samodeprecjonujący natomiast dodatnio korelował z neurotyzmem, lękiem i złym nastrojem (od 0,26 do 0,35) oraz ujemnie z samooceną, dobrym samopoczuciem i satysfakcją ze związków (od -0,15 do -0,36).

Style humoru korelowały także ze strategiami radzenia sobie w sytuacjach trudnych, mierzony-

mi za pomocą Wielowymiarowego Inwentarza do Pomiaru Radzenia Sobie ze Stresem (*The Coping Orientations to Problems Experienced Scale* – Carver, Scheier i Weintraub, 1989). Korelacje te były dodatnie i wynosiły od 0,26 do 0,53.

Wszystkie analizy (interkorelacje, porównania z innymi miarami humoru, czynnikami osobowości, itd.) dowodzą wysokiej trafności teoretycznej kwestionariusza. Autorzy kwestionariusza (Martin i in., 2003) zwracają ponadto uwagę na to, że wcześniejsze miary humoru nie obejmowały nieadaptacyjnych form humoru, a dotyczyły jedynie form wspierających dobrostan jednostki.

CHARAKTERYSTYKA PSYCHOMETRYCZNA POLSKIEJ WERSJI KWESTIONARIUSZA

Pierwszą autorką polskiej adaptacji kwestionariusza *Humor Styles Questionnaire* Roda Martina (Martin i in., 2003) jest Joanna Strzelczyk (2005), która przeprowadziła też pierwsze badania pilotażowe¹. Ponieważ w adaptacji tej uzyskano niezadowolające wskaźniki rzetelności dla dwóch wymiarów humoru (por. Tabela 3) przeprowadzono kolejne badania (Moraczewska, 2006, Charytonik, 2009).

Pierwszy pilotaż polski (Strzelczyk, 2005) przeprowadzony został w próbie 487 osób w wieku 18-80 lat ($M = 36,77$; $SD = 13,62$), w tym 287 kobiet i 200 mężczyzn. W drugim badaniu wzięło udział 109 osób w wieku 18-70 lat ($M = 32,97$; $SD = 11,62$), w tym 67 kobiet i 39 mężczyzn (Moraczewska, 2006). W ostatnim, trzecim badaniu prezentowanym tu badaniu (Charytonik, 2009) próbę stanowiło 130 osób w wieku 18-62 lat ($M = 32,75$; $SD = 11,81$). W grupie tej było 75 kobiet i 52 mężczyzn.

PROBLEMY TŁUMACZENIA

Adaptacje kwestionariuszy związane są z trudnościami wynikającymi z różnic kulturowych i językowych, na co zwraca uwagę Drwal (1995). W naszej adaptacji zdecydowano się na strategię translacji gdyż przyjęto, że o ile konstrukt stylu humoru można uznać za uniwersalny kulturowo, o tyle pojęcia używane do jego opisu mogą być kulturowo specyficzne. Drugim powodem była chęć stworzenia takiej adaptacji kwestionariusza, która pozwoli na badania i porównania międzykulturowe. Podobne decyzje podjęły inne zespoły pracujące nad kulturową adaptacją kwestionariusza HSQ. Przykładem może być wersja chińska (Chen i Martin, 2007), libijska (Kazarian i Martin, 2004, 2007) czy peruwiańska (Cassaretto i Martínez, 2009).

Pierwszy etap adaptacji kwestionariusza HSQ (Strzelczyk, 2005) polegał na przetłumaczeniu na język polski treści poszczególnych pozycji. Następnie, na podstawie analizy dokonanej przez sześciu niezależnych sędziów kompetentnych (studentów czwartego roku psychologii) oceniających trafność tłumaczenia, wprowadzono poprawki stylistyczne w stosunku do tłumaczenia pierwotnego. Główne zmiany dotyczyły prostszego brzmienia niektórych twierdzeń (przede wszystkim w przypadku pozycji składających się na wymiary humoru agresywnego i samodeprecjonującego). Zabieg ten był konieczny ze względu na to, że niektóre określenia zachowań humorystycznych (głównie agresywnych) miały w ocenie społecznej pejoratywny wydźwięk, co mogło przekładać się na brak szczerości odpowiedzi. I tak np. stwierdzenie *Jeżeli nie lubię kogoś, często przy pomocy humoru lub kpiny staram się go poniżyć* zastąpiono stwierdzeniem *Jeżeli nie lubię kogoś, często przy pomocy humoru lub kpiny staram się go ośmieszyć*.

¹ Opisane tu badania są częścią projektu poświęconego polskiej adaptacji *Humor Styles Questionnaire* Roda Martina i współpracowników realizowanego w ramach seminarium magisterskiego w Instytucie Psychologii UAM w Poznaniu oraz w Szkole Wyższej Psychologii Społecznej w Warszawie i Wrocławiu pod kierunkiem prof. Elżbiety Hornowskiej. W ramach projektu zrealizowano łącznie 13 prac.

W drugim badaniu (Moraczewska, 2006) jedynie w jednej pozycji, wchodzącej w skład wymiaru humoru samodeprecjonującego, dokonano niewielkiej zmiany.

W ostatnim etapie adaptacji kwestionariusza HSQ (Charytonik, 2009) dokonano dalszych zmian w treści części pozycji. Na przykład, w pozycji 3 słowo *tease*, w poprzednich adaptacjach przetłumaczone jako *wyśmiewanie się*, przetłumaczono jako *wypowiadam uszczypliwą uwagę*, a w pozycji 27 słowo *teasing* przetłumaczono jako *posłużenie się żartem lub kpinką w celu ośmieszenia lub poniżenia* zamiast wcześniejszego *przy pomocy humoru lub kpiny staram się go ośmieszyć* (Charytonik, 2009).

Przed przystąpieniem do właściwego etapu badania przeprowadzono pilotaż zrozumiałości procedury badania tym narzędziem (Charytonik, 2009). Wzięły w nim udział osoby z różnym poziomem wykształcenia (zasadnicze zawodowe, średnie i wyższe), które wypełniając kwestionariusz głośno komentowały niezrozumiałe dla nich stwierdzenia. Wydaje się, że dzięki nieznacznemu złagodzeniu brzmienia niektórych stwierdzeń w stosunku do pierwotnego tłumaczenia, osobom badanym łatwiej było się przyznać do werbalnych zachowań agresywnych.

STRUKTURA CZYNNIKOWA

Do sprawdzenia struktury czynnikowej kwestionariusza HSQ zastosowano eksploracyjną analizę czynnikową metodą Głównych Składowych z rotacją *Varimax* i normalizacją *Kaiser-Meyer-Olkin*. Wyznacznik macierzy dla analizowanych danych wyniósł 0,0000468, test KMO – 0,758, przy istotnym teście sferyczności Bartletta ($\chi^2 = 1343,77$; $p < 0,0001$). Wyodrębnione w tej analizie cztery czynniki odpowiadają generalnie czterem skalom HSQ. Otrzymane ładunki czynnikowe są niższe niż w badaniach oryginalnych (por. Martin i in., 2003, s. 58-59), szczególnie dla pozycji problematycznych (tzn. nie wchodzących do założonego czynnika). Cztery składowe wyjaśniają łącznie 42,76% wariancji.

Każdy z czynników wyjaśnia kolejno 13,45%, 9,79%, 10,18% i 9,34% wariancji. Wyniki analizy czynnikowej zaprezentowano w Tabeli 2. Są to wyniki podobne do tych, które otrzymano dla oryginalnej wersji narzędzia.

Większość pozycji została przypisana do właściwej skali, choć jedynym czynnikiem, w którym twierdzenia wchodzące w jego skład uzyskały wysokie ładunki wyłącznie we własnym czynniku jest humor afiliacyjny. Dla tej skali ładunki czynnikowe zawierają się w przedziale od 0,51 do 0,76; dla humoru w służbie ego w przedziale od -0,02 do 0,80; dla humoru agresywnego w przedziale 0,26 – 0,72 a dla humoru samodeprecjonującego w przedziale od 0,16 do 0,74.

Przyczyny tego, że niektóre pozycje nie wchodzą do założonych czynników mogą być przynajmniej dwie: albo jest to wyrazem specyfiki zachowań charakterystycznych dla populacji polskiej albo jest to błąd próby. Ponieważ liczebność próby była tu (gdy wziąć pod uwagę wymagania analizy czynnikowej) na dopuszczalnym poziomie ($n=130$) dlatego nie można tego rozstrzygnąć w tym momencie. Z tego też powodu zaplanowano kolejne badania.

RZETELNOŚĆ

W tabeli 3 przedstawiono współczynniki rzetelności pomiaru kwestionariusza (alfa Cronbacha) dla poszczególnych skal kwestionariusza HSQ, uzyskane w trzech prezentowanych tu badaniach oraz w próbie kanadyjskiej.

Kolejne zmiany dokonywane w tłumaczeniu, spowodowały istotną poprawę wskaźników rzetelności pomiaru skali humoru agresywnego w stosunku do pierwszego i drugiego badania polskiego. W trzecim badaniu wszystkie cztery wymiary uzyskały zadowalające parametry (0,70-0,84) – por. Charytonik, 2009. Dla danych z trzeciego badania obliczono także wartości współczynnika Spearmana-Browna. Otrzymane współczynniki rzetelności połówkowej zawierają się w przedziale od 0,66 (dla humoru samodeprecjonującego) do 0,82 (dla humoru afiliacyjnego).

Tabela 2. Ładunki poszczególnych czynników dla pozycji HSQ uzyskane w trzecim polskim badaniu pilotażowym

Pozycja	Styl humoru (Składowa)			
	Humor afiliacyjny	Humor w służbie ego	Humor agresywny	Humor samo-deprecjujący
	(1)	(2)	(3)	(4)
h1	0,51	0,02	-0,03	-0,10
h5	0,56	0,21	0,11	0,25
h9	0,63	0,19	0,06	0,11
h13	0,75	0,12	-0,05	0,18
h17	0,76	0,18	0,14	0,15
h21	0,55	0,20	-0,01	0,29
h25	0,70	0,25	0,12	-0,12
h29	0,75	0,22	-0,05	-0,11
h2	0,28	0,31	0,23	0,04
h6	0,33	0,28	-0,15	0,19
h10	0,17	0,74	-0,15	0,12
h14	0,30	0,70	0,06	0,03
h18	0,14	0,80	-0,14	0,08
h22	0,10	0,19	-0,03	0,01
h26	0,17	0,76	0,03	0,00
h30	0,21	-0,02	-0,11	-0,02
h3	0,10	0,04	0,72	0,00
h7	-0,07	-0,02	0,61	-0,14
h11	-0,21	0,13	0,56	0,08
h15	-0,08	-0,17	0,57	0,08
h19	0,32	0,16	0,26	0,09
h23	0,16	-0,11	0,64	0,18
h27	0,07	-0,07	0,57	0,02
h31	0,14	-0,10	0,71	0,04
h4	-0,02	0,08	0,14	0,66
h8	0,21	0,05	-0,07	0,74
h12	0,25	0,13	-0,01	0,60
h16	0,29	0,12	0,13	0,55
h20	-0,11	-0,14	0,01	0,63
h24	-0,09	-0,36	0,27	0,36
h28	-0,14	0,28	0,33	0,16
h32	-0,07	0,09	0,06	0,63

Źródło: Charytonik (2009)

Tabela 3. Porównanie współczynników rzetelności skal humoru w próbie kanadyjskiej i w polskich badaniach pilotażowych (wartości alfa Cronbacha)

Skala humoru	Próba kanadyjska <i>n</i> =485	Pierwsze badanie polskie <i>n</i> =487	Drugie badanie polskie <i>n</i> =109	Trzecie badanie polskie <i>n</i> =130
Humor afiliacyjny	0,80	0,81	0,82	0,84
Humor w służbie ego	0,81	0,70	0,78	0,72
Humor agresywny	0,77	0,61	0,58	0,75
Humor samodeprecjonujący	0,80	0,61	0,79	0,70

Źródło: Charytonik (2009)

Potwierdza to zadowalający poziom rzetelności narzędzia. Warto tu wspomnieć, że kwestionariusz HSQ, w ostatecznej wersji, został już wykorzystany w innych badaniach realizowanych w ramach projektu i również uzyskano w nich zadowalające współczynniki rzetelności pomiaru dla poszczególnych skal kwestionariusza (alfa Cronbacha od 0,69 do 0,82), wskazujące na wysoką zgodność wewnętrzną narzędzia (np. Antoszewska, 2011).

INTERKORELACJE

Analiza macierzy interkorelacji skal HSQ uzyskanych w polskiej adaptacji (Charytonik, 2009) wskazuje na słaby i umiarkowany związek między niektórymi wymiarami humoru.

Humor afiliacyjny okazał się dodatnio skorelowany z humorem w służbie ego i humorem samodeprecjonującym. Odnotowano również dodatnią korelację między humorem samodeprecjonującym a humorem agresywnym. Uzyskane wyniki są spójne z wynikami autorów narzędzia (Martin i in., 2003).

TRAFNOŚĆ

Wyniki analizy czynnikowej oraz interkorelacje skal kwestionariusza HSQ w adaptacji polskiej są generalnie zgodne z założeniami teoretycznymi. Sam autor koncepcji podkreśla, że dokonany przez niego podział na cztery typy humoru nie jest podziałem dychotomicznym (Martin i in., 2003). Również w naszych badaniach

Tabela 4. Interkorelacje skal kwestionariusza HSQ uzyskane w trzecim badaniu polskim (*n* = 130)

	Humor afiliacyjny	Humor w służbie ego	Humor agresywny	Humor samodeprecjonujący
Humor afiliacyjny	-	0,49**	0,12	0,20*
Humor w służbie ego		-	-0,03	0,13
Humor agresywny			-	0,21*

* $p < 0.05$; ** $p < 0.01$ (dwustronnie).

Tabela 5. Średni poziom stylu poczucia humoru u kobiet i mężczyzn (n = 130)

Styl humoru	Płeć				U	istotność
	kobiety		mężczyźni			
	M	SD	M	SD		
afiliacyjny	42,52	8,08	43,88	8,82	1618,50	ni
w służbie ego	35,83	7,17	36,12	6,62	1834,00	ni
agresywny	23,25	7,49	27,44	7,26	1273,50	0,002
samodeprecjonujący	25,73	7,30	27,50	6,89	1557,50	ni

Źródło: Charytonik (2009)

wyróżnione przez niego typy humoru nie były rozłączne.

W ramach analizy trafności teoretycznej polskiej wersji HSQ przeprowadzono badania dotyczące: różnic międzypłciowych, związku stylu humoru z temperamentem oraz stylami radzenia sobie ze stresem.

Style humoru a płeć. Jolanta Charytonik (2009) przeprowadziła badanie, w którym porównała skłonność do posługiwania się poszczególnymi stylami humoru przez kobiety i mężczyzn (por. Tabela 5).

Otrzymane wyniki (test Manna-Whitneya) wskazują, że mężczyźni mają większą skłonność niż kobiety do posługiwania się humorem agresywnym. W pozostałych skalach różnice między płciami okazały się nieistotne statystycznie. Martin (2007) tłumaczy taki kierunek różnic tym, że mężczyźni mają większą skłonność niż kobiety do posługiwania się dezadaptacyjnymi formami humoru (agresywnym i samodeprecjonującym). Powodem tego może być dążenie mężczyzn do zdobycia i umocnienia swojej pozycji społecznej kosztem innych (Kazarian i Martin, 2004). Również w badaniach Rafała Sołomina (2011) mężczyźni ($n=37$) i kobiety ($n=38$) istotnie różnili się wynikami na skali humoru agresywnego ($M=34,14$; $SD=7,18$ dla mężczyzn i $M=25,63$; $SD=7,94$ dla kobiet; $t(73)=-4,86$; $p<0,001$).

W badaniach oryginalnych mężczyźni uzyskali istotnie wyższe wyniki niż kobiety we

wszystkich wymiarach humoru. Różnica między wynikami otrzymanymi w próbie kanadyjskiej a wynikami uzyskanymi w trzecim badaniu polskim może być spowodowana różnymi wielkościami próby (próba kanadyjska była ponad dwięciokrotnie większa od polskiej), a to mogło wpłynąć na wychwycenie nawet mało istotnych związków (Martin i in., 2003; por. Charytonik, 2009). W innych badaniach (przebieganych na mniejszych próbach) uzyskiwano istotne różnice międzypłciowe jedynie w obszarze humorów agresywnego i samodeprecjonującego (Kazarian i Martin, 2004; Cassaretto i Martínez, 2009; Kazarian, Moghnie i Martin, 2010) lub tylko humoru agresywnego (Frewen, Brinker i Martin, 2008; Grrengross, 2008). Ciekawy wydaje się fakt, że w badaniach chińskich (Chen i Martin, 2007) nie zaobserwowano różnic między kobietami i mężczyznami w żadnym z wymiarów humoru. Autorzy wyjaśniają to różnicami między kulturą kolektywistyczną i indywidualistyczną.

Style humoru a temperament i charakter. Badanie dotyczące związków pomiędzy temperamentem a skłonnością do posługiwania się określonymi stylami humoru zostało zrealizowane przez J. Strzelczyk (2005) i J. Charytonik (2009). W pierwszym badaniu zastosowano polską adaptację Kwestionariusza Temperamentu i Charakteru TCI Roberta Cloninger (Hornowska, 2003; Strzelczyk, 2005), w drugim zaś polską adaptację Kwestionariusza Temperamentu EAS Arnol-

da Bussa i Roberta Plomina (Oniszczenko, 1997; Charytonik, 2009). W obu badaniach przeprowadzono analizę regresji metodą krokową i w obu dodatkowo sprawdzano związek stylu humoru z wiekiem.

Predyktorem skłonności do posługiwania się humorem afiliacyjnym okazały się w przypadku TCI następujące czynniki temperamentalne: niski lęk społeczny ($\beta = -0,24$)², ekstrawagancja ($\beta = 0,14$) i zależność ($\beta = 0,11$) oraz charakterologiczne: tolerancja ($\beta = 0,14$), transpersonalna identyfikacja ($\beta = 0,09$) i niska samoakceptacja ($\beta = -0,10$) – por. Strzelczyk (2005). Gdy analizowanymi zmiennymi były wymiary temperamentu z koncepcji A. Bussa i R. Plomina (EAS) to na zbiór istotnych predyktorów złożyły się strach ($\beta = -0,30$) i towarzyskość ($\beta = 0,19$) – por. Charytonik (2009). W obu badaniach okazało się, że osoby młodsze mają większą skłonność do posługiwania się tą formą humoru ($\beta = -0,25$ i $\beta = -0,32$). Uzyskane w pierwszym i drugim badaniu modele wyjaśniają odpowiednio 31% i 22% wariacji.

Z kolei predyktorami humoru w służbie ego okazały się cztery czynniki temperamentalne: pesymizm ($\beta = 0,10$), ciekawość poznawcza ($\beta = 0,15$), lęk społeczny ($\beta = -0,15$) i wytrwałość ($\beta = -0,11$) oraz cztery czynniki charakterologiczne: wyrozumiałość ($\beta = 0,13$), samoakceptacja ($\beta = -0,10$), zaradność ($\beta = 0,19$) i kreatywne przekraczanie ja ($\beta = 0,15$) – por. Strzelczyk (2005). W drugim badaniu (Charytonik, 2009) istotnymi predyktorami okazały się niezadowolenie ($\beta = -0,33$), towarzyskość ($\beta = 0,21$) i aktywność ($\beta = 0,17$). Czynniki te wyjaśniają odpowiednio 21% i 19% wariacji w pierwszym i drugim modelu.

W przypadku skłonności do posługiwania się humorem agresywnym trzy czynniki temperamentalne: sentymentalność ($\beta = -0,17$),

impulsywność ($\beta = 0,14$) i nieuporządkowanie ($\beta = -0,12$) oraz cztery czynniki charakterologiczne: tolerancja ($\beta = -0,11$), empatia ($\beta = -0,14$), samoakceptacja ($\beta = -0,11$) oraz wyrozumiałość ($\beta = -0,10$) można uznać za istotne predyktory tego typu humoru – por. Strzelczyk (2005). W drugim badaniu (Charytonik, 2009) wyodrębniono dwa predyktory temperamentalne: złość ($\beta = 0,35$) i strach ($\beta = -0,25$) oraz zmienną podmiotową wiek ($\beta = -0,36$). Modele te wyjaśniają odpowiednio 21% i 31% zmienności.

Istotne predyktory dla humoru samodeprecjującego stwierdzono jedynie w badaniu pierwszym (Strzelczyk, 2005). Większą skłonność do posługiwania się tym humorem można przypisać tylko jednemu czynnikowi temperamentalnemu: ciekawości poznawczej ($\beta = 0,10$) oraz pięciu czynnikom charakterologicznym. Są to dobre nawyki ($\beta = -0,25$), transpersonalna identyfikacja ($\beta = 0,14$), samoakceptacja ($\beta = -0,12$), celowość postępowania ($\beta = -0,11$), oryginalne kreatywne przekraczanie ja ($\beta = 0,11$), a także starszy wiek ($\beta = 0,14$). Model ten wyjaśnia 18% wariacji.

Jak się wydaje wymiary temperamentu i charakteru są dobrymi predyktorami skłonności do posługiwania się określonym stylem humoru. Nie mniej jednak są to tylko dwa z ważnych czynników, obok właściwości poznawczych jednostki oraz czynników środowiskowych.

Styl humoru a radzenie sobie ze stresem. W badaniu ($n=130$) związków pomiędzy skłonnością do stosowania poszczególnych stylów humoru a strategiami radzenia sobie ze stresem (w ujęciu transakcyjnego modelu stresu Richarda Lazarusa i Susan Folkman³ (1984; por. Charytonik, 2009) trzy style humoru (w służbie ego, agresywny i samodeprecjujący) okazały się istotnie powiązane ze strategiami radzenia sobie ze stresem.

² Wartości standaryzowanych współczynników regresji (wagi beta) podano tylko dla istotnych predyktorów ($p < 0,05$).

³ W badaniu zastosowano kwestionariusz Kwestionariusz WCQ (*The Ways of Coping Questionnaire*) S. Folkman i R.S. Lazarusa w adaptacji polskiej I. Heszen-Niejodek

Większej tendencji do posługiwania się humorem w służbie ego towarzyszyła skłonność do aktywnego poszukiwania rozwiązań oparta na doświadczeniu własnym ($r = 0,23$)⁴ i osób trzecich ($r = 0,16$), dostrzeganie pozytywnych aspektów ($r = 0,30$) oraz redukcja negatywnych emocji wywołanych sytuacją stresową ($r = 0,24$). Z kolei osoby z większą skłonnością do posługiwania się humorem agresywnym wykazywały mniejszą tendencję do planowania zmiany i podejmowania działań ($r = -0,25$) oraz skłonność do dostrzegania negatywnych aspektów sytuacji ($r = -0,25$). W przypadku humoru samodeprecjonującego istotnymi korelatami okazało się myślenie życzeniowe ($r = 0,29$), unikanie myślenia o problemie ($r = 0,22$), brak racjonalnego myślenia ($r = -0,20$) oraz poszukiwanie kompromisów i aktywizowanie osób trzecich do pomocy ($r = 0,21$).

Katarzyna Antoszevska (2011) sprawdziła z kolei związki poczucia humoru ze stylami radzenia sobie ze stresem, wyprowadzonymi z koncepcji Normana Endlera i Jamesa Parkera⁵ (1990; Strelau, Jaworska, Wrześniewski i Szczepaniak, 2003; por. Antoszevska, 2011). Analiza korelacji została przeprowadzona oddzielnie dla osób z wysokim i niskim wynikiem na skali aktywności w ujęciu Regulacyjnej Teorii Temperamentu (Zawadzki i Strelau, 1997; por. Antoszevska, 2011). Powodem takiego podziału było przyjęcie hipotezy, że osoby z niską i wysoką aktywnością wykazują różną zależność pomiędzy sposobem radzenia sobie ze stresem a stylem humoru.

Okazało się, że osoby o dużej potrzebie stymulacji i większej skłonności do posługiwania się humorem afiliacyjnym, w sytuacjach trudnych radzą sobie poszukując kontaktów towarzyskich ($r = 0,47$)⁶. Z kolei w grupie osób z niską potrzebą stymulacji zaobserwowano korelacje

między trzema stylami humoru a stylami radzenia sobie ze stresem. Humorowi w służbie ego towarzyszył styl skoncentrowany na emocjach ($r = 0,53$) i poszukiwaniu czynności zastępczych ($r = 0,41$), humorowi agresywnemu poszukiwanie czynności zastępczych ($r = 0,41$), zaś humorowi samodeprecjonującemu styl skoncentrowany na unikaniu ($r = 0,37$), styl skoncentrowany na emocjach ($r = 0,38$) oraz na angażowaniu się w czynności zastępcze ($r = 0,47$). Zarówno w grupie osób o wysokiej jak i niskiej potrzebie stymulacji nie odnotowano korelacji pomiędzy humorem w służbie ego a stylem skoncentrowanym na zadaniu.

Zgodnie z poznawczą teorią stresu (por. Lazarus, Folkman, 1984) humor można traktować jako zasób jednostki pozwalający jej radzić sobie z sytuacjami trudnymi poprzez rozładowywanie napięcia i postrzeganie sytuacji jako mniej zagrażającej (też Tomczuk-Wasilewska, 2009). Humor w służbie ego pozytywnie koreluje z ekstrawersją i otwartością na doświadczenie (Martin i in., 2003) a także z inteligencją emocjonalną (Yip, Martin, 2006). Jednak jak pokazują badania (np. Kuiper, Borowicz-Sibenik, 2005) związek pomiędzy humorem a radzeniem sobie ze stresem i ogólnie pozytywnym funkcjonowaniem jest bardziej złożony i może być modyfikowany przez wiele zmiennych pośredniczących. Autorzy cytowanych tu badań wykazali (*op. cit.*), że w grupie osób z wysokim wynikiem na wymiarach takich jak dążenie do działania (*agency*) oraz poczucie wspólnoty (*communion*) humor przestaje pełnić funkcję mechanizmu obronnego. Brak korelacji pomiędzy humorem w służbie ego i zadaniowym stylem radzenia sobie odnotowany w badaniach własnych może wynikać z nieuwzględnienia, obok zmiennej temperamentalnej (zapotrzebowanie na stymulację) innej cechy (np. różnych

⁴ Wszystkie podane wartości korelacji są istotne na poziomie $p \leq 0,05$

⁵ W badaniu zastosowano Kwestionariusz Radzenia Sobie w Sytuacjach Stresowych CISS w adaptacji polskiej J. Strelau, A. Jaworowskiej, K. Wrześniewskiego i P. Szczepaniaka (2005).

⁶ Wszystkie podane wartości korelacji są istotne na poziomie $p \leq 0,05$

doświadczeń socjalizacyjnych). Być może analiza łącznego efektu tych zmiennych pozwoli na wyjaśnienie, kiedy humor w służbie ego jest a kiedy nie jest istotnym sposobem w radzeniu sobie ze stresem. W kolejnych badaniach związek ten będzie dalej eksplorowany.

WNIOSKI

Polska wersja kwestionariusza Stylów Humoru Martina i in. (*Humor Styles Questionnaire*) jest przydatną metodą pozwalającą szacować różnice indywidualne w zakresie stylów humoru. Jej parametry psychometryczne są dobre i nie odbiegają od analogicznych parametrów metody oryginalnej.

Wyniki badań walidacyjnych przemawiają za trafnością teoretyczną kwestionariusza HSQ i w obecnej formie, polska adaptacja kwestionariusza HSQ może być stosowana w badaniach naukowych. Warto jednak kontynuować prace walidacyjne i poszukiwać innych korelatów (szczególnie osobowościowych) stylów humoru oraz sprawdzić trafność kryterialną narzędzia.

Szczególnie ciekawa wydaje się replikacja badań Martina i in. (2003), w których analizowano korelacje stylów humoru osób badanych z oszacowaniami tychże stylów dokonanych przez osoby im bliskie (*peer ratings humor*), miarami nastroju takimi jak pogoda ducha czy depresyjność, oraz wynikami takich metod jak Inwentarz Osobowości NEO-PI-R (Siuta, 2006), Skala Samooceny Rosenberga SES (Dzwonkowska i in., 2008), Test Orientacji Życiowej LOT Martina Scheiera i in., 1994 (*Life Orientation Test*, por. też Juczyński, 2001) czy Inwentarz Stanu i Cechy Lęku STAI (Wrześniewski i in., 2002). W badaniach oryginalnych otrzymane wyniki potwierdzają założenia autorów HSQ, że sposób, w jaki ludzie posługują się humorem przekłada się, w mniejszym lub większym stopniu, na poczucie dobrostanu jednostki. Z drugiej strony badania Kuipera i Borowicz-Sibenik, M. (2005; por. wyżej) dostarczają argumentów na rzecz tezy, że związek ten wymaga dalszych badań.

Interesujący jest także nurt badań, w którym analizowano związki stylów humoru z przywiązaniem (Kazarian, Moghnie i Martin (2010). Otrzymane przez tych autorów wyniki (zastosowano *Adult Parental Acceptance-Rejection Questionnaire for Mother and Father, PARQ* – por. Rohner, Khaleque, 2005) pozwalają na opis związków pomiędzy poczuciem akceptacji i odrzucenia przez własnych rodziców a uruchamianymi przez siebie adaptacyjnymi a nieadaptacyjnymi stylami humoru. Martin (2007) zaproponował dwa sposoby wyjaśniania wpływu rodziców na własne poczucie humoru: pierwszy bazujący na konstrukcie modelowania/wzmocnienia, drugi na pojęciu stresu i radzeniu sobie ze stresem. W pierwszym podejściu akcentuje się wpływ rodziny pochodzenia i podkreśla się, że poczucie humoru rodziców modeluje poczucie humoru dziecka (akceptujący dziecko rodzice reagują humorem na żarty dziecka, a dziecko potrafi zareagować humorem na zachowania rodziców), w drugim z kolei zwraca się uwagę na to, że dziecko radzi sobie z zimnym, odrzucającym środowiskiem rodzinnym (redukuje lęk, osłabia poziom napięcia pomiędzy członkami rodziny) żartując i reagując humorem na trudne sytuacje. Opisane tu sposoby wyjaśniania wymagają jednak nie tylko replikacji, ale także rozbudowania badań poprzez uwzględnienie innych zmiennych, które mogą pełnić rolę mediatorów opisywanego związku.

LITERATURA CYTOWANA

- Antoszevska, K. (2011). *Wpływ cech temperamentu i stylów humoru na style radzenia sobie ze stresem oraz spostrzeganie sytuacji stresowych*. Niepublikowana praca magisterska. Warszawa: SWPS.
- Cassaretto, B. M., Martínez U. P. (2009). Validación de la Escala del Sentido del Humor en estudiantes universitarios. *Revista de Psicología, Vol. 27 (2)*, 287 - 309
- Charytonik, J. (2009). *Temperamentalne uwarunkowania stylów poczucia humoru i ich związek z radzeniem sobie ze stresem*. Niepublikowana praca magisterska. Warszawa: SWPS.

- Chen, G., Martin, R. A. (2007). A comparison of humor styles, coping humor, and mental health between Chinese and Canadian university students. *Humor, 20* – (3), 215-234
- Drwal, R. Ł. (1995). *Adaptacja kwestionariuszy osobowości*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Dzwonkowska, I., Lachowicz-Tabaczek, K., Łaguna, M. (2008). *Samoocena i jej pomiar. Polska adaptacja skali SES M. Rosenberga. Podręcznik*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP.
- Endler, N. S., Parker, J. D. A. (1990). Multidimensional Assessment of Coping: A Critical Evaluation. *Journal of Personality and Social Psychology, 58*, 844-854.
- Frewen, P.A., Brinker, J., Martin, R.A. (2008). Humor styles and personality vulnerability to depression. *Humor, 21*(2), 179-195
- Greengross, G. (2008). Dissing Oneself versus Dissing Rivals: Effects of Status, Personality, and Sex on the Short-Term and Long-Term Attractiveness of Self-Deprecating and Other-Deprecating Humor. *Evolutionary Psychology, 6*(3), 393-408.
- Juczyński, Z. (2001). *Narzędzia pomiaru w promocji i psychologii zdrowia*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP.
- Hornowska, E. (2003). *Temperamentalne uwarunkowania zachowania*. Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Kazarian, S. S., Martin, R. A. (2004). Humour Styles, Personality, and Well-Being among Lebanese University Students. *European Journal of Personality, 18*, 209-219
- Kazarian, S. S., Martin, R. A. (2006). Humor styles, culture-related personality, well-being, and family adjustment among Armenians in Lebanon. *Humor, 19*(4), 405-423
- Kazarian, S.S., Moghnie, L. i Martin, R.A. (2010). Perceived Parental Warmth and Rejection in Childhood as Predictors of Humor Styles and Subjective Happiness. *Europe's Journal of Psychology, 3*, 71-93.
- Kirsh, G. A., Kuiper, N. A. (2003). Positive and negative aspects of sense of humor: Associations with the constructs of individualism and relatedness. *Humor, 16* (1), 33-62.
- Kuiper, N.A., Borowicz-Sibenik, M. (2005). A good sense of humor doesn't always help: agency and communion as moderators of psychological well-being. *Personality and Individual Differences, 38*, 365-377.
- Lazarus, R. S., Folkman, S. (1984). *Stress, Appraisal, and Coping*. New York: Springer.
- Lefcourt, H.M. (2001). *Humor: The psychology of living buoyantly*. New York: Kluwer Academic Publishers.
- Lefcourt, H.M., Martin, R.A. (1986). *Humor and life stress: Antidote, to adversity*. New York: Springer.
- Martin, R. A. (2004). Sense of humor and psychical health: Theoretical issues, recent findings, and future directions. *Humor, 17*, 1-19.
- Martin, R. A. (2007). *The Psychology of humor: an integrative approach*. San Diego: Elsevier Academic Press.
- Martin, R.A. (1998). Approaches to the sense of humor: A historical review. W: W.Ruch (Red.), *The sense of humor: Explorations of a personality characteristic* (s. 15-60). Berlin: Walter de Gruyter.
- Martin, R.A., Puhlik-Doris, P., Larsen, G., Gray, J., Weir, K. (2003). Individual differences in uses of humor and their relation to psychological well-being: Development of the Humor Styles Questionnaire. *Journal of Research in Personality, 37*, 48-75.
- Moraczewska, R. (2006). *Osobowościowe korelaty stylów humoru w perspektywie wartości*. Niepublikowana praca magisterska, Wydział Psychologii SWPS, Warszawa.
- Oniszczenko, W. (1997). *Kwestionariusz Temperamentu EAS A. Bussa i R. Plomina. Podręcznik*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP.
- Radomska, A. (2002). Rola poczucia humoru w procesie radzenia sobie ze stresem – przegląd badań. W: I. Heszen-Niejodek, J. Matusiak (red.). *Konteksty stresu psychologicznego* (s 150 – 166). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Rohner, R. P., Khaleque, A. (2005). Parental Acceptance-Rejection Questionnaire (PARQ): Test manual. W: R.P. Rohner & A. Khaleque (Red.), *Handbook for the study of parental acceptance and rejection* (s. 43-106). Storrs: Rohner Research Publications.
- Scheier, M.F., Carver, C.S., Bridges, M.W. (1994). Distinguishing optimism from neurotism (and trait anxiety, self-mastery, and self-esteem): A re-

- evaluation of the Life Orientation Test. *Journal of Personality and Social Psychology*, 6, 1063-1078.
- Seligman, M.E.P., Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist*, 55, 5-14.
- Siuta, J. (2006). *Inwentarz Osobowości NEO-PI-R Paula T. Costy Jr i Roberta R. McCrae. Adaptacja polska*. Podręcznik Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP.
- Snyder, C.R., McCullough, M.E. (2000). A positive psychology field of dreams: "If you build it, they will come. . .". *Journal of Social and Clinical Psychology*, 19, 151-160.
- Sołomin, R. (2011). *Czy zróżnicowanym typom tożsamości płciowej według S.L. Bem odpowiadają określone profile stylów humoru?* Niepublikowana praca magisterska. Warszawa: SWPS.
- Strelau, J., Jaworowska, A., Wrześniewski, K., Szczepaniak, P. (2005). *Kwestionariusz radzenia sobie w sytuacjach stresowych*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP.
- Strelau, J., Zawadzki, B. (1997). *Formalna Charakterystyka Zachowania – Kwestionariusz Temperamentu (FCZ-KT)*. Podręcznik. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP.
- Strelau, J., Jaworska, A., Wrześniewski, K., Szczepaniak, P. (2003). *Kwestionariusz Radzenia Sobie w Sytuacjach Stresowych CISS. Podręcznik*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP.
- Strzelczyk, J. (2005). *Korelaty temperamentalne poczucia humoru*. Niepublikowana praca magisterska. Poznań: Instytut Psychologii UAM.
- Svebak, S. (1996). The development of the Sense of Humor Questionnaire: from SHQ to SHQ-6. *Humor*, 9, 341-361.
- Svebak, S., Martin, R.A. (1997). Humor as a form of coping. W: S. Svebak, M.J. Apter (Red.), *Stress and Health. A reversal theory perspective* (s.173-184). Washington: Taylor and Francis.
- Tomczuk-Wasilewska, J. (2009). *Psychologia humoru*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Wrześniewski, K., Sosnowski, T., Matusik, D. (2002). *Inwentarz Stanu i Cechy Lęku. Polska adaptacja STAI. Podręcznik*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP.
- Yip, J.A., Martin, R.A. (2006). Sense of humor, emotional intelligence, and social competence. *Journal of Research in Personality*, 40, 1202-1208.
- Zillman, D.(1983). Disparagement humor. W: P. E.McGhee , J.H. Goldstein (Red.), *Handbook of humor research* (s. 85-108). New York: Springer
- Ziv, A.(1984). *Personality and sense of humor*. New York: Springer.

Elżbieta Hornowska

Jolanta Charytonik

Instytut Psychologii UAM,
Poznań

POLISH ADAPTATION OF THE HUMOR STYLES QUESTIONNAIRE BY R. MARTIN, P. PUHLIK-DORIS, G. LARSEN, J. GRAY AND K. WEIR

The paper is dedicated to Polish adaptation of *Humor Styles Questionnaire* (HSQ) by Rod Martin, Patricia Puhlik-Doris, Gwen Larsen, Jeanette Gray and Kelly Weir. Psychometric properties of Polish version of HSQ (reliability of four scales of humor, factor structure and validity) are presented. The results are comparable to the data obtained for the original tool and confirm that Polish version of HSQ can be used successfully in scientific research.

Key words: humor, humor style, *Humor Styles Questionnaire*, Polish adaptation

ZAŁĄCZNIK

<p>HSQ Humor Styles Questionnaire Rod A. Martin, Patricia Puhlik-Doris, Gwen Larsen, Jeanette Gray, Kelly Weir</p>

INSTRUKCJA

Poniżej znajduje się szereg twierdzeń opisujących różne zachowania. Nie ma tu ani dobrych ani złych odpowiedzi, ponieważ każdy człowiek jest inny. Proszę aby Pan/Pani zaznaczył(a) przy każdym stwierdzeniu, w jakim stopniu zgadza się, że opisuje ono Pana/Panią. Cyfrę oznaczającą wybraną odpowiedź proszę zakreślić krzyżykiem.

- 1 – zdecydowanie nie zgadzam się
- 2 – nie zgadzam się
- 3 – raczej nie zgadzam się
- 4 – trudno powiedzieć
- 5 – raczej zgadzam się
- 6 – zgadzam się
- 7 – zdecydowanie zgadzam się

1.	Rzadko śmieję się lub żartuję z innymi ludźmi.	1 2 3 4 5 6 7
2.	Gdy czuję się przygnębiony(a), zazwyczaj potrafię sam(a) się rozweselić.	1 2 3 4 5 6 7
3.	Jeżeli ktoś popełni błąd, wypowiadam uszczypliwą uwagę.	1 2 3 4 5 6 7
4.	Bardziej niż powinienem/powinnam, pozwalam ludziom śmiać się ze mnie lub bawić się moim kosztem.	1 2 3 4 5 6 7
5.	Nie sprawia mi dużej trudności rozśmieszenie innych. Wydaje mi się, że jestem osobą obdarzoną naturalnym poczuciem humoru.	1 2 3 4 5 6 7
6.	Nawet kiedy jestem sam(a), często rozśmieszają mnie absurdalne sytuacje życiowe.	1 2 3 4 5 6 7
7.	Ludzie nigdy nie czują się urażeni ani dotknięci moim poczuciem humoru.	1 2 3 4 5 6 7
8.	Często przesadzam w ośmieszaniu siebie, jeżeli bawi to moją rodzinę lub przyjaciół.	1 2 3 4 5 6 7
9.	Rzadko rozśmieszam innych, opowiadając zabawne historyjki o sobie.	1 2 3 4 5 6 7
10.	Jeżeli jestem zmartwiony(a) lub czuję się nieszczęśliwy(a), zazwyczaj staram się znaleźć coś zabawnego w tej sytuacji, aby poprawić sobie humor.	1 2 3 4 5 6 7
11.	Opowiadając dowcipy lub zabawne historie, zazwyczaj nie zastanawiam się nad tym czy ktoś poczuje się dotknięty/urazony.	1 2 3 4 5 6 7

12.	Często staram się sprawić, aby ludzie bardziej polubili lub zaakceptowali mnie poprzez opowiadanie zabawnych rzeczy o własnych słabościach, gafach lub błędach.	1	2	3	4	5	6	7
13.	Dużo śmieję się i często żartuję w gronie moich najbliższych przyjaciół.	1	2	3	4	5	6	7
14.	Moje pełne humoru spojrzenie na życie sprawia, że mniej martwię się różnymi sprawami.	1	2	3	4	5	6	7
15.	Nie podoba mi się kiedy ktoś wykorzystuje humor w celu ośmieszenia lub poniżania innych.	1	2	3	4	5	6	7
16.	Rzadko mówię zabawne rzeczy, które mogłyby mnie ośmieszyć.	1	2	3	4	5	6	7
17.	Zazwyczaj nie lubię opowiadać dowcipów ani rozśmieszać ludzi.	1	2	3	4	5	6	7
18.	Kiedy jestem sam(a) i czuję się nieszczęśliwy(a), staram się myśleć o czymś zabawnym, aby poprawić sobie humor.	1	2	3	4	5	6	7
19.	Czasami kiedy myślę o czymś zabawnym, nie mogę się powstrzymać od opowiedzenia o tym, nawet jeśli wiem, że jest to niestosowne w danej sytuacji	1	2	3	4	5	6	7
20.	Często przekraczam granicę w ośmieszaniu siebie, kiedy opowiadam dowcipy lub staram się być zabawny(a).	1	2	3	4	5	6	7
21.	Sprawia mi przyjemność rozśmieszanie ludzi.	1	2	3	4	5	6	7
22.	Zazwyczaj, kiedy jestem smutny(a), tracę poczucie humoru.	1	2	3	4	5	6	7
23.	Nigdy nie wyśmiewam się z innych, nawet jeśli robią to moi przyjaciele.	1	2	3	4	5	6	7
24.	Kiedy jestem ze znajomymi lub rodziną często mam wrażenie, że to ze mnie się śmieją lub żartują.	1	2	3	4	5	6	7
25.	Rzadko wygłupiam się z moimi przyjaciółmi.	1	2	3	4	5	6	7
26.	Z doświadczenia wiem, że myślenie o jakimś zabawnym aspekcie sytuacji często jest bardzo dobrym sposobem radzenia sobie z problemami .	1	2	3	4	5	6	7
27.	Jeśli kogoś nie lubię często posługuję się żartem lub kpina aby go ośmieszyć lub poniżyć.	1	2	3	4	5	6	7
28.	Jeśli mam problemy lub czuję się nieszczęśliwy(a), często ukrywam to żartując i nawet moi najbliżsi przyjaciele nie wiedzą co naprawdę czuję.	1	2	3	4	5	6	7
29.	Zazwyczaj nie przychodzi mi do głowy nic zabawnego, kiedy jestem w towarzystwie innych ludzi.	1	2	3	4	5	6	7
30.	Nie potrzebuję towarzystwa innych ludzi, aby czuć się rozbawiony(a) – zazwyczaj znajduję powody do śmiechu nawet, kiedy jestem sam(a).	1	2	3	4	5	6	7
31.	Nawet jeśli coś jest dla mnie bardzo zabawne nie będę się z tego śmiać ani żartować jeśli wiem, że może to kogoś urazić.	1	2	3	4	5	6	7
32.	Pozwalanie innym na śmianie się ze mnie jest sposobem na utrzymanie moich przyjaciół i rodziny w dobrym nastroju.	1	2	3	4	5	6	7